

***Theaitetos* Diyalogunda Platon Ve Protagoras Arasındaki İlişkiye Dair Bir Değerlendirme**

Nihat DURMAZ*

ÖZ

Epistemoloji alanında bilginin iki temel düşünce üzerinden günümüze kadar geldiği bilinen bir husustur. Bu düşüncelerden ilkinin ve en önemlisini oluşturan Platon felsefesi, mutlakçı kanadı temsil edenken Protagoras felsefesi rölativist bir yapıyı dillendirir. Her iki yapı arasındaki karşılaştırmanın birbirinden bağımsız kaynaklardan hareketle yapılamaması, Protagoras felsefesinin açık bir şekilde anlaşılmasını engellemektedir. Çünkü bu felsefenin anlaşılması, muhalif kanatta yer alan Platon'un eserlerinden hareketle gerçekleştirilmektedir. Bu durum, Platon'un hangi Protagoras'ı eserlerinde işlediği sorusunu gündeme getirir. Bu sorunun yanlış anlama veya yanlış aktarma şeklinde iki temel problem üzerinden işlenmesi her iki düşüncenin hem Platon'un eserlerinde hem de söz konusu aktarımların dışında nasıl bir çerçeveye sahip olduğunu tartışmaya açar. Bu çalışmamızın amacı da Platon'un *Theaitetos* diyalogunda ele aldığı Protagoras felsefesinin tarihsel açıdan gerçek Protagoras'ın düşüncelerine karşılık gelip gelmediğini incelemek ve her iki filozofun ayrıştığı noktaları ön plana çıkarmaktır. Bu noktada temel ayırımın bilgi ve algı kavramları üzerinden ortaya çıktığı ve bu durumun mutlakçı ve rölativist yaklaşımlarla doğrudan ilişkili olduğu belirtilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe tarihi, Platon, Protagoras, Theaitetos, rölativizm.

AN ASSESSMENT OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PLATO AND PROGATORAS IN THE *THEAITETOS* DIALOGUE

ABSTRACT

In the field of epistemology, knowledge is known to come to the present day with two basic ideas. Plato's philosophy, which represents the first and the most important, represents the absolutist wing and the Protagoras philosophy expresses a relativistic structure. Protagoras philosophy is not clearly understood because the comparison between the two structures cannot be made from independent sources. Because the understanding of this philosophy is carried out from the works of Plato, which is on the opposing wing. This raises the question of which Protagoras were handled in Plato's works. This problem is handled over two basic problems: misunderstanding or misrepresentation. These problems cover what kind of a framework both ideas have in both Plato's works and other sources. The aim of this study is to critically evaluate the philosophy of Protagoras in Plato's *Theaitetos* dialogue. At this point, it should be noted that the basic distinction emerges

* Dr.Öğretim Üyesi. Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, ndurmaz@bartin.edu.tr

over the concepts of knowledge and perception, and this situation is directly related to absolutist and relativist approaches.

Keywords: History of Philosophy, Plato, Protagoras, Theaetetus, relativism.

GİRİŞ

Antik Yunan'da gerçeği dışsal karakterde ele alan Sokrates öncesi felsefe, gerçekliğin yorumlanışında “doğa”yı merkeze almıştır. Zaman içerisinde duyulur dünyanın insan doğasını açıklama noktasında yetersiz kalması felsefenin insani problemlere yönelmesini sağlamıştır. İnsanın “doğa”da var olan gizemi çözeceği inancının deneysel karakterde olmayan böylesi bir paradigma değişimine neden olduğu söylenebilir. Bu paradigma değişimi, dış dünyayı merak eden insanın kendisini doğanın “yorumcusu” olarak tanımladığı ve evrendeki sonsuz karmaşıklığı kendisiyle ilişkisi üzerinden açıkladığı bir sürece evrilmiştir. Ancak doğa ile ilişkisini zihnen ve bedenen düzenleyen insan, bazı engellerle karşılaştığı için ilk hümanist tepkilerini ortaya koymuştur. Bu tepkilerin ilk temsilcileri olan sofistler, insanı merkeze alarak dış dünyayı açıklamaya çalışmışlardır. Özellikle bilginin mutlaklığı noktasında Platon felsefesinden kesin bir şekilde ayrılan sofistler, bilginin rölatif karakterde olduğunu savunmuşlardır.

Antik Yunan'da sofistler ile Platon arasındaki ayrımın günümüzde pragmatizm ve hümanizm ile idealizm arasında devam ettiği belirtilmelidir. Bu ayrım, sabit bir inanç düşüncesi, bireysel haklar, eşyanın nihai doğası ve ortak ahlaki bilinç gibi problemler üzerinden ortaya çıkar. Sözgelimi Platon, ahlak ile bilginin sağlam temellere sahip olması için eşyanın nihai doğasına nüfuz edilmesini zorunlu görür. Aksi halde her iki alan için herhangi bir temelden bahsedilemez. Bu nedenle tam karşıt görüşlere sahip olan Protagoras felsefesi ile Platon düşüncesini uzlaştırmak oldukça zordur. Ancak her iki düşüncenin belli problemlerin çözümünde uzlaştırılabileceği ifade edilmelidir. Bu nedenle Watson, rasyonel bir idealizmin temsilcisi sayılan Platon felsefesi ile pragmatizm ve hümanizmin “ata”sı kabul edilebilecek Protagoras felsefesini birleştirmeye çalışır.¹ Her iki düşüncenin nasıl bir zemin üzerinde birleştirileceği hususu çalışmamızın sınırlarını aştığı için değinilmeyecektir. Antik Yunan'da sofistlerin hümanizm olarak adlandıran söz konusu çabası, gerçekliği nesnenin bakış açısından açıklamaya çalışan Sokrates öncesi doğa felsefesine bir tepkiden dolayı ortaya çıkmıştır. Bu tepki, doğa filozoflarının mitolojiye göstermiş oldukları yaklaşımın bir benzerini sofistlerin natüralizme karşı gösterdiğine

¹ John Watson, “Plato and Protagoras”, *The Philosophical Review* 16/5 (1907), 469-470.

işaret eder. Gerçekten nesnel dünya hakkında kesin ve değişmez düşünceler ortaya koymanın mümkün olmadığını savunan sofistler, eşyanın nihai doğasının açıklandığına dair her türlü düşüncüyü reddeder. Bu yüzden hümanizm, insan tarafından inşa edilen kavramların en özgür ve en doğal olanı kabul edilir.²

Ancak Antik Yunan'da hümanizm, belli ritüellere bağlı bazı kurumsal yapılardan dolayı yeterli gelişim gösterememiştir. Rönesans döneminde ise hümanizm, herhangi bir art niyete sahip olmayan düşünürler tarafından savunulmuş, temel amacı insan ruhunu skolastik düşüncenin esaretinden kurtarmak olmasına rağmen beklenen etkiyi gösterememiştir. Çünkü bazı insani niteliklerden hareketle insanlığın tamamını tanımlamak yeterli bir çaba olarak gözükmektedir. Bu durum, ilk bakışta hümanizmin skolastik felsefeden daha üstün bir anlayış olmadığını akla getirebilir. Hâlbuki her şeyin bilindiği iddiası, insan ruhunun bilgiyi yorumlamadaki gücü ile özgürlüğünü ortadan kaldırdığı için makul gözükmektedir.³

1. Platon ve/veya Protagoras

Evrenin bir bütün olarak anlaşılması hususunda sofistlerle yakın bir düşünceye sahip olan Sokrates, insani inançların ahlak konusunda tek yetkili merci olmadığını iddia eder. Nitekim pek çok milletin birbirinden farklı ahlaki ilkelere sahip olması, böyle bir düşüncenin reddedilmesi için yeterli bir sebeptir. Bu sebep, Sokrates'in *bir gerçeklik metafiziğinden ziyade ahlak metafiziğinin* gerekliliğe inandığını ve akli sınırlar içerisinde insan hayatını en üst seviyeye ulaştırmak için çaba sarf ettiğini gösterir. Buna göre insan, öncelikle böyle bir yol için asıl amacı ile gerekli olacak araçlarını açıkça belirlemesi gerekir. Eğer insan, bu süreci eksiksiz bir şekilde yerine getirirse erdemli bir hayata sahip olması kaçınılmazdır. Aksi halde geleneksel olana uyumlu olmasına rağmen ahlaklı bir yaşam sürdürdüğü söylenemez. O halde amacını açıkça belirleyen herhangi bir insanın eylemlerinde bu amaca göre hareket etmesi elzem gözüktür. Bu düşünce, Sokrates felsefesinin özünü temsil eden *erdem, bilgidir* anlayışıyla paralellik arz eder. Hayatın amacını *mutluluk* ya da *iyilik* olarak tanımlayan bu düşünce, daha sonraki dönemlerde temsilcileri tarafından bazı farklılıklara uğratılır. Sözgelimi Platon'un *Protagoras* diyalogu, bu farklılığı açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim bu diyalog, Platon'un Sokrates'in etkisinden kurtularak kendi görüşlerini ifade etmeye başladığı bir aşamayı temsil eder. Gerçekten erdemle bilgiyle eşitlenmesi insanın bazı zorluklarla karşı karşıya

² Sofistlerin böylesi bir sonuca ulaşmalarında retorikini kullanarak amaçsız bir yapıyı benimsemelerinin önemli olduğunu belirten Crome, yine de sofistlerin Atinalıların hem siyasi hem de kültürel gelişiminde önemli bir rol oynadıklarını ifade eder. Keith Crome, *Lyotard and Greek Thought: Sophistry* (New York: Palgrave Macmillan, 2004), 13-14.

³ F.C.S. Schiller, *Plato or Protagoras* (London: Marshall, and Co., 1908), 8.

kalmasını zorunlu kılar. Bu zorluklardan birisi, Sokrates'in psikolojik egoizmine dair ortaya koyulan iddiaların yeterli güce sahip olmayışıdır. Böylesi bir egoizmin Platon'dan ziyade Xenophon tarafından ileri sürüldüğü belirtilmelidir. Zira bu iddia, Sokrates'in ahlaki eylemlerde nihai amacı bireysel mutluluğa indirgemesinden kaynaklıdır.⁴ Yine de Sokrates'in şahsiyetin inşası merkezli ahlaki amacını daha geniş bir açıdan ele almak daha makul bir yaklaşım olarak gözüktür.

Bu çalışmamızda Platon'un *Theaitetos* diyalogunda Sokrates ile Protagoras'ın ağzından aktardığı görüşlerin kendisine mi yoksa bahsi geçen filozoflara mı ait olduğunun eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu açıdan Antik Yunan felsefesine bakıldığında insanın her şeyi bilip bilmediği problemi üzerinden Protagoras ile Sokrates arasında önemli bir ayrımın ortaya çıktığı görülür. Her iki filozofun bu probleme dair herhangi bir eseri günümüze kadar ulaşmamasına rağmen böylesi bir olumsuz durum her iki filozofun *ruhsal miras*ının günümüze kadar tartışılmasına engel değildir. Ancak bu olumsuz hususun Platon'un Sokrates'i kendi görüşlerine uygun bir filozof haline getirmesine ve dolayısıyla felsefe tarihinde tek taraflı bir Sokrates'in ortaya çıkmasına neden olduğu da unutulmamalıdır. Bu yüzden daha nesnel bir Sokrates figürünün ortaya konulması için Xenophon'un *Sokrates'in Savunması* ve *Şölen ve Hatıralar* adlı eserlerine ve Aristophanes'in *Bulutlar* adlı oyununa müracaat edilebilir. Aksi halde Platon'un sofistlere karşı çıkmak üzere tasarlamış olduğu bir Sokrates figürüyle karşılaşmamız kaçınılmaz olacaktır.

Böyle bir gerçek dışı Sokrates figürüne vurgu yapan Schiller, gerçek Sokrates'in Platon'un *Protagoras* ve *Theaitetos* adlı diyaloglarında belirttiğinden çok daha fazla sofistler ile ilişki içerisinde olduğunu iddia eder. Bu iddia, Platon'un betimlediği Sokrates'in hem *çıkarımsal* bir figür olduğunu hem de kendi ağzından çıkan tek bir kelimenin günümüze kadar ulaşmadığını ortaya koyması açısından önemlidir. Platon'un Sokrates'e uyguladığı böylesi bir durum, yukarıda da vurgulandığı üzere düşüncelerini gelecek kuşaklara aktarmak amacıyla bir eser kaleme alan Protagoras için de geçerlidir. Protagoras'a ait olduğu iddia edilen bu eserin hangi açılardan insan ruhuna nüfuz ettiğine dair herhangi bir bilgiye sahip olmadığımızdan kitabın içeriği ile ilgili tahmin yürütmekten başka çaremiz bulunmamaktadır. Ancak Platon, *Theaitetos* diyalogunda Protagoras'ı konuşturarak söz konusu kitabı okuduğuna dair okuyucuda bir intiba uyandırmıştır. Hatta felsefe tarihinde uzunca bir süre Protagoras'ın konuşmaları hem "şekil" hem de "öz"

⁴ Donald R. Morrison, "Sokrates", in *A Companion to Ancient Philosophy*, ed. M.L. Gill and P. Pellegrin (US: Blackwell Publishing, 2006), 110.

itibariyle gerçek kabul edilmiştir. Hâlbuki Platon, *Theaitetos* diyalogunda ya Protagorasçı filozofların yeni görüşlerini ya da belirsiz bir konuya dair kendi görüşlerini açıklamak amacıyla böyle bir yönteme başvurmuştur. Hümanist anlayış açısından her iki durumun sonuçları aynı olduğundan ikisinin de reddedildiği belirtilmelidir. Buna ilaveten Platon'un kendi Sokrates'ini konuştururken belirsiz bir dil kullanması, Protagoras'ın görüşleri olduğunu iddia ettiği hususları kabul etme noktasında tereddüt yaşamasını ve kullandığı cümlelerin kendisine ait oluşunu engelleyemediğini gösterir. Ayrıca bu diyalogdaki tartışmanın *Theaitetos* ya da Platon'un diğer bir diyalogunda reddedilmesi uygun gözükmez. Çünkü geleneksel anlayışın edebi anlamda çözümsüz zorluklarla karşılaşması, tartışmaya yakından bakıldığında konuşanın gerçek Protagoras olmadığını, hatta Protagoras'ın gerçek düşüncesi hakkında herhangi bir bilgi vermediğini aşikâr etmektedir. Nihayet söz konusu diyalogdaki tartışmanın cevapsız bırakılması da olağan bir durum olarak gözükmemektedir.⁵

Schiller'in bu iddialarına karşın Watson, “büyük resme” bakıldığında *Theaitetos* diyalogunda Platon'un sofistleri doğru aktardığını savunur. Buna göre her iki diyalogda Protagoras ile Sokrates'in metotları ve ahlaki görüşleri üzerinden bir ayrıma gidildiği ve yöntem olarak Protagoras'ın “retorik”, Sokrates'in ise “diyalektik” tavırlarının ön plana çıkarıldığı görülür. Bu yöntemleri sonuçlar üzerinden karşılaştıran Watson, hayatın işleyen yönüyle ilişkili olmayan Sokrates yerine Protagoras'ın doğruluğa daha yakın olduğunu iddia eder. Bu iddia, her iki filozofun ahlaki görüşlerinden hareketle incelendiğinde Protagoras'ın erdem konusunda pek fazla bilgiye sahip olmadığını ortaya koyar. Zira onun nihai amacı, ahlakın kaynağı hususunda salt bir düşünceden ziyade toplumsal bir zemini merkeze almaktır. Platon, Protagoras'ın metodunun temelini oluşturan bu düşüncüyü kusurlu kabul ederek şu anki ahlakın nihai olduğunu ileri sürer. Ancak böylesi bir anlayışın daha yüksek bir ahlakın ortaya çıkmasını engellediği fark edilmelidir. Ahlakın nihailiği üzerinden ortaya çıkan bu ayrım, retorikçi ile diyalektikçinin insanı farklı yorumlamasından kaynaklıdır. Buna göre inancı için bir delil istenmesini tuhaf karşılayan ve mevcut ahlaki düşüncelerin mutlak olduğunu iddia eden diyalektikçinin tek yönlü bir entelektüalizme sahip olduğundan dolayı retorikçi karşısında daha aşağı bir durumda bulunduğu söylenebilir.⁶

Buna rağmen diğer tüm eşyayı nihai amaç olarak “İyi” ideasına bağlı kılan Platon, görünüş/gerçeklik arasındaki farklılığın retorikçiden kaynaklandığını iddia eder.⁷ Bu

⁵ Schiller, *Plato or Protagoras*, 9-10.

⁶ Watson, “Plato and Protagoras”, 472-473.

⁷ Irwin Terence, *Plato's Ethics* (US: Oxford University Press, 1996), 44-45.

yüzden o, eylemlerin nihai sonuçlarını düzenleyen ve insan hayatını sistematize eden bir etik bilimini elzem görmüştür.⁸ Ancak özel durumlara uygulanması halinde “İyi” ideasının pek çok probleme sebebiyet vereceği unutulmamalıdır. Sözelimi “bu çiçek güzeldir” ifadesinin deneyim alanında her yönüyle mükemmel ve güzel olduğunu kanıtlamak oldukça zordur. Bu husus, Platon’un “ideal” ile “gerçek” arasında bir ayırım yapmadığını, aksine her ikisini birbirine karıştırdığını ortaya koyar. Platon’un teorik ile pratik arasındaki kadim probleme *Theaitetus*, *Sofist* ve *Parmenides* diyaloglarında çözüm aradığı ve Parmenides ile Herakleitos’dan farklı üçüncü bir yolu denediği görülür. Bu üçüncü yol, insani kapasiteden dolayı herhangi bir yargıyı doğru ya da yanlış görebilen Protagorasçı felsefeden farklı bir sürece tabidir. Bu süreç, algının yargıyla eşitlendiği ve diğer yargılarla herhangi bir ayrıma gidilmediği bir anlayıştan bağımsız hareket eder.⁹ Tüm bunlar, eşyanın mutlak, evrensel ve nihai doğruluğuna ulaşılacağını iddia eden Platoncu düşüncenin doğruluk ile gerçekliği insan kapasitesine bağımlı bir şekilde izah etmeye çalışan Protagorasçı anlayışı reddettiği anlamına gelir.

Sokrates’in ahlaki doğruluklar da dâhil tüm doğrulukları rasyonel ve tutarlı bir açıdan ele alması, şu anki ahlaki düşünceleri evrensel kabul etmesine neden olmuştur. Onun geleneksel ahlaka karşı tutumuna bakıldığında her bir erdemi “yüce erek” düşüncesinden hareketle temellendirdiği görülür. Buna karşın Protagoras’ın rasyonel bir köken ya da mevcut yargıların atfedileceği genel bir ilkedен ziyade insanlara yol gösterecek ve onların iyi bir vatandaş olmasını sağlayacak ahlaki yargılar peşinde olduğu ileri sürülebilir. Ancak *Protagoras* diyalogunda Platon, “iyi” kavramını Sokratesçi anlamda ele alarak insan tarafından “iyi” olanın arzulanması neticesinde zevk oranı yüksek eylemlere rağbet edildiğini iddia eder. Böylelikle erdemin ve iyi insan olmanın öğretilen bir eylem olduğu ve erdemin bilgiyle eşitlendiği sonucuna varılabilir. Nitekim o, bu husus şöyle ifade eder:

O halde ister istemez şu sonuca ulaşacağız. İnsanlar kötü bir şeyi bilerek yapmazlar, doğamız gereği iyi şeyleri kötü şeylerden daha üstün görürüz. Yine iki kötü şey arasında bir seçim de yapmamız gerekse, herkes daha az kötü olanı seçer.¹⁰

Platon ile Protagoras felsefeleri arasında süregelen söz konusu ayrımların özellikle *Protagoras* ve *Theaitetus* diyaloglarından mülhem ortaya çıktığı ifade edilmelidir. Bu ayırım, diyaloglarda aktarılan düşüncelerin Platon veya Protagoras’dan hangisine ait olduğu problemini gündeme getirir. Bu problem, a) Platon’un Protagoras’ın gerçek öğretisini

⁸ A.W. Price, “The Irreducibility of the Ethical Plato and Aristotle”, in *Plato and Aristotle’s Ethics*, ed. Robert Heinaman (Burlington: Ashgate Publish., 2003), 32-33.

⁹ Watson, “Plato and Protagoras”, 480-481.

¹⁰ Platon, *Protagoras*, çev. Furkan Akderin (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 85.

bildiği veya b) iyi derecede bilmediği varsayımlarından hareketle izah edilebilir. Her iki olasılığı da muhtemel gören Manuwald, bilim adamlarının diyaloglarda geçen yerlerin Protagoras ile ilişkili olup olmadığını tespit etmeleri halinde söz konusu muğlaklığa bir nebze ışık tutabileceklerini ileri sürer.¹¹

İkinci varsayım üzerinde duran Schiller ise Platon'un *Protagoras* diyalogunda belirttiği üzere Protagoras'ın *Hakikat* adlı kitabına sahip olmadığını veya kitaba dair anılarında bir zorlamanın bulunduğunu iddia eder. Nitekim o, Platon'un Protagoras'ı yanlış aktarmasını ve imkânı olmasına rağmen onun hakkında yeterli bilgiye ulaşmayışını sorunlu görür. Bu yüzden Protagoras felsefesini anlama hususunda Platon'un bizden pek de farklı bir pozisyonda olmadığını ileri sürer. Platon'un söz konusu kitaba sahip olduğu ve okuduğu varsayıldığında onu Atinalıların baskıcı zulmünden dolayı muhafaza edemediği ve dolayısıyla ortadan kaldırdığı da mümkün olabilir. Hatta Protagoras'ın ölüm sebebi düşünüldüğünde yukarıdaki varsayımın gerçekleşme olasılığı daha da artmaktadır. Bu hususu, Platon'un Protagoras'ın öğretilerini aktarırken yaşamış olduğu tereddütlere bakarak da ortaya koyabiliriz. Buna karşın Platon'un aynı düşüncüyü kitabın herhangi bir kopyasına sahip olmadan sadece iki özdeyişten hareketle ortaya koyduğu da ileri sürülebilir.¹² Böyle bir yargıya varmadan önce *Protagoras* diyaloguna bakıldığında; diyalogun amacının Protagoras'ın gerçeklik ile ilgili rölativist yaklaşımını ortaya koymak olduğu, ancak pek çok rasyonel dışı sonuca ulaşıldığı ve Platon'un bu olumsuz durumun farkına varamadığı görülür. Nitekim Protagoras'ın *Hakikat* adlı eserinin kaybolması ve felsefesinin birkaç özdeyişe indirgenmesi Platon felsefesi karşısında savunmasız kalmasına ve okuyucunun her anlamda Platoncu anlayışı daha üstün kabul etmesine sebebiyet vermiştir.¹³ Sözelimi Platon'un "yanlış" kavramına dair açıklamaları böylesi bir iddianın gerçekliğini ortaya koymaktadır.¹⁴

Protagoras diyalogu başta olmak üzere tüm diyaloglarda aslında olması gereken her iki düşüncenin güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koymak ve rasyonellik dışında herhangi bir ölçütü benimsememektir. Bu ölçüt, *Theaetetus* diyaloguna uygulandığından sofistlerin haksız ithamlara maruz kaldıkları ileri sürülebilir. Bu noktada sorulması gereken ilk soru, Platon'un Protagoras'ı tanımlama hususunda tarihsel olarak doğruluğa bağlı kalıp kalmadığıdır. Böylesi bir soruyu cevaplamanın imkânsıza yakın olduğu aşikârdır.¹⁵

¹¹ Bernd Manuwald, "Protagoras' Myth in Plato's Protagoras: Fiction or Testimony?", in *Protagoras of Abdera: The Man, His Measure*. ed.J. M. Van Ophuijsen vd. (Boston: Brill Publish., 2013), 163-164.

¹² Schiller, *Plato or Protagoras*, 13.

¹³ Laurence Lampert, *How Philosophy Became Socratic* (Chicago: The University of Chicago Press, 2010), 19.

¹⁴ Yanlış sanı ve düşünce ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Platon, 2017: 99-108).

¹⁵ Watson, "Plato and Protagoras", 475.

Protagoras'ın nasıl aktarıldığına dair bir eleştiri ortaya koymadan önce onun insanı her şeyin ölçüsü kabul ettiği belirtilmelidir.¹⁶ Bu özdeyişin açılımı, her şeyin bana görüldüğü şekli doğrudur, sana göre olan da senin için doğrudur. Sözelimi rüzgâr estiğinde kiminin üşmesi kiminin de üşmemesi bu durumu kanıtlar. Bu noktada soğuk olanın rüzgârın kendisinden ziyade insanın hissettiği olduğu fark edilmelidir.¹⁷

Protagoras'ın tarihi bir şahsiyet olarak aktarımında Platon, özellikle *Protagoras*, *Theaitetus* ve *Sofist* diyaloglarında Sokrates ile Protagoras arasında keskin bir ayrımın var olduğunu iddia eder. Sözelimi *Sofist* diyalogunda Platon, sofistleri “bilgi tüccarı”, “kendi çıkarı için gençlerin peşinde koşan avcı”, “aynı şeyleri satan perakende satıcısı” ve “kavga sanatında usta” kişiler olarak tanımlayarak Sokrates'ten ayırır.¹⁸ Ancak Taylor, diğer kaynaklar incelendiğinde Sokrates ile Protagoras'ın aynı hümanist zincir içerisinde yer aldığını ve dolayısıyla her iki filozof arasında Platon'un vurguladığı gibi bir karşıtlığın bulunmadığını ileri sürer.¹⁹

Yukarıda ifade edilen hususlardan sonra Platon'un *Hakikat* adlı kitaba dair iddiasına dönüldüğünde, Sokrates'e uygulanan zulmün karar vericileri olan Atinalıların benzer bir zulmü Protagoras'a da uygulamaya çalıştıkları ve söz konusu kitabın böylesi bir zulümden kurtulduğuna dair herhangi bir kanıtın olmadığı söylenebilir. Nitekim Schiller, Protagoras ile ilgili kitabının ismi ve iki özdeyişi²⁰ dışında herhangi bir delilin bulunmadığını belirtir. Böylesi bir belirsizliğe rağmen Protagoras felsefesine dair bütün tartışmanın *Protagoras* ile *Theaitetus* diyalogları üzerinden yürütüldüğü de unutulmamalıdır. Hâlbuki daha fazla bilgi edineceği bir çağda ve ortamda yaşamasına rağmen Platon'un Protagoras hakkında “ilk elden” bir bilgiye sahip olmayışı söz konusu diyalogun felsefe tarihinde Protagorasçı felsefeyi açıklayan sağlam bir kaynak kabul edilmesine şüphe düşürmektedir. Gerçekten *Hakikat* adlı kitabın Atina'da oldukça popüler olduğu bir dönemde Platon'un genç biri olması yukarıdaki şüpheleri güçlendirmektedir. Eğer Platon'un genç yaşlardan itibaren felsefeye ilgi duyduğu varsayılırsa, bu kitabı kesinlikle okuduğu hatta bu kitaba dair pek çok tartışma ortamında bulunduğu söylenebilir. Buna karşın gençken felsefe ile ilgilenmediği farz edilirse, bu kitabı okumuş pek çok insanla aynı dönemde yaşadığı için kitabın içeriğine dair az çok bir bilgiye sahibi olduğu

¹⁶ C. M. Gillespie, “The Truth of Protagoras”, *Mind New Series* 19/76 (1910), 470.

¹⁷ Mi-Kyoung Lee, *Epistemology after Protagoras: Responses to Relativism in Plato, Aristotle, and Democritus* (New York: Clarendon Press, 2005), 157.

¹⁸ Platon, *Protagoras*, 60-61.

¹⁹ C.C.W. Taylor, “Socrates the Sophist”, *Remembering Socrates*, ed. L. Judson, V. Karasmanis (New York: Oxford University Press, 2006), 157.

²⁰ Bu iki özdeyiş şunlardır: a) İnsan, her şeyin ölçüsüdür, b) kötü ve zayıf gözüken bir delil, daha iyi ve daha güçlü bir şekle bürünebilir.

ifade edilebilir. Bunlardan farklı olarak kitabın bir tiranın öfkesine maruz kaldığı iddia edilirse, onun yayınlanmasından yayılmasına ve yöneticilere ulaşmasına kadarki sürede Platon'un Protagoras felsefesine dair doğru ve gerçek bir bilgiye ulaşacağı ileri sürülebilir. Son olarak Antik Yunan'da Protagoras'ın popüler bir düşünür olması da öğretilerinin duyulmamış olma ihtimalini en aza indirmektedir. Tüm bunlardan hareketle Platon'un nedensel olmasa da içeriksel açıdan Protagoras'ın öğretilerini bildiği öne sürülebilir. O halde Platon, niçin bu öğretileri insanlara doğru aktarmak yerine onları "örtbas etmeyi" tercih etmiştir? Ya da cevap verebileceği hususlara dair neden yeni tartışma konuları oluşmasına yardımcı olmamıştır? Son olarak Protagoras'ın gerçek iddiaları var olmasına ve onu tanıyan yaşlı insanlar tarafından bu iddialar hatırlanmasına rağmen Platon niçin Protagoras adına "sahte iddialar" ortaya atmıştır? Schiller, Platon'un gerçek Protagoras'ı anlatması halinde *Protagoras* diyalogundan daha sağlam ve ilgi çekici bir diyalogun ortaya çıkacağını ve dolayısıyla Sokrates ile Protagoras'ın düşüncelerinin karşıtlık ilişkisi içerisinde ele alınmayacağını ve *Sokrates'in sonradan reddetmeyeceği bir şeyi Protagoras'ın ağzına sokmamaya* dikkat edeceğini ileri sürer.²¹

Schiller'in söz konusu yaklaşımından hareketle *Theaitetos* diyaloguna bakıldığında Protagoras'ın daha önceki tartışmalara karşı nasıl bir tavır takındığı görülür. Aslında bu tavrın ortaya çıkışı Sokrates'in yönelttiği sorulara verilen cevaplardan kaynaklanmaktadır. Nitekim Sokrates, hangi düşünsel sınırlara sahip olduğunu öğrenmek amacıyla Protagoras'a algı, hata ve değişme kavramları üzerinden bazı sorular yöneltir. Bu soruları şöyle özetleyebiliriz:

Şimdi geçmişte yaşanan bir şeyin algısı o zamanki algıyla aynı olabilir mi? Hatalı bir şeyi hem bilmenin hem de bilmemenin doğru olduğu düşüncesine bakalım. Bu olanaksız mıdır? Ancak bunu itiraf etmekten çekiniyorsa, değişen insanın değişmeden önceki insanla aynı olduğunu kabul eder mi? İnsan birçok değişikliğe uğrar, buna karşın ortada halen tek bir insan mı vardır yoksa çok sayıda insan mı?²²

Protagoras, bu sorulara şöyle cevap verir:

Bana göre herkes, var olan ya da olmayan şeylerin ölçüsüdür. Ayrıca herkes bir başkasından bir şeyi daha farklı görebilmesi ve diğer insanların da bunu daha başka şekilde görebilmesi sayesinde sonsuz derecede ayrılır. Ben bilgeliği ve bilgeleri önemsemiyor değilim. Bana göre bilge, kötü şeyleri iyi olarak görmeyi ve değiştirmeyi başarabilen insandır.²³

²¹ Schiller, *Plato or Protagoras*, 11-14.

²² Platon, *Theaitetos*, çev. Furkan Akderin (İstanbul: Say Yayınları, 2014), 62.

²³ Platon, *Theaitetos*, 63.

Bu ifadeler, Protagoras'ın kendinden önceki "Sokratik" tartışmaları eleştirdiğini, aynı insanın farklı durumlarda aynı şeyi bilip bilmemesini mümkün kabul ettiğini, algı ile hafızayı birbirinden ayırdığını, özne ile nesne arasındaki ilişkide plüralist bir yaklaşım sergilediğini ortaya koyar.²⁴ Ayrıca bu ifadeler, Sokrates tarafından Protagoras'ın savunulması şeklinde de yorumlanabilir.²⁵ Buna göre Protagoras, her bir insana herhangi bir konuda bilirkişi görevi yükleyerek rölativizmini kanıtlamaya çalışır.²⁶ Protagoras'ın bilgi konusundaki rölativist yaklaşımı, bilgeliği reddettiği şeklinde yorumlanmamalıdır. O, bir insana doğru gelen bir yaklaşımın diğeri için yanlış kabul edilebileceğini belirtir. Bu düşünce, iyinin mutlaklığından ziyade rölatif bir karaktere bürünmesi anlamına gelir. Bu yüzden Stern, Protagoras'ın bilgeliğe yüklediği mana ile Sokrates'in phronesis kavramıyla açıkladığı bilgeliğin aynı olmadığını iddia eder.²⁷

Neyin iyi veya kötü olduğunu bilme şeklinde ifade edilen bilgeliğin rölativist bir anlayışta hâkim düşünce olamayacağı aşikârdır. Çünkü böyle bir bilgelik, her durum ve şartta herkesin ulaşabileceği bir seviyeyi gösterirken iyi ile doğrunun neliği üzerinden oluşturulan izafi durumda ortak bir bilgelikten ziyade öznel bilgeliğin gerçekleşmesi mümkün hale gelir. Nitekim Protagoras, devam eden pasajlarda bu doktrinini şöyle izah eder:

Hasta bir insan için yemek yemenin acı verici bir şey olduğunu ancak sağlıklı bir insan için tam tersinin geçerli olduğunu belirtmiştik. İki insan arasında şu ya da bu daha fazla bilgedir diyemeyiz, çünkü böyle bir değerlendirme olamaz. Hastanın delirmesi nedeniyle cahil olduğunu ya da sağlıklı insanın bilge olduğunu da düşünemeyiz. Ancak içinde bulunulan bu iki durumdan biri diğerinden daha iyidir. Her zaman daha iyi durumda olana ulaşmaya çalışmamız gerekir. Hekimler ilaç vererek, sofistler ise konuşarak sonuca ulaşırlar. Herhangi bir insanın yanlıştan doğruya geçirilmesi diye bir şey yoktur, çünkü var olmayan ya da o anda var olmayan söz konusu değildir.²⁸

Bu düşünce, Protagoras felsefesinde özellikle duygu, algı ve düşünceler noktasında doğru ve iyi kavramları arasında zorunlu bir ilişkinin var olmadığını gösterir. Sözelimi bir hekim veya öğretmenin zihnimizde var olan düşünceyi veya bir duruma dair duygumu desteklemesi onu daha doğru yapmaz ama daha iyi yaptığı muhakkaktır. Bu düşüncenin pragmatizmde de yansması olduğu unutulmamalıdır. Protagoras'ın iyi ve doğru arasındaki ayırımına dair Stern, pasajda görünüş ile görüş (opinion) arasında bir ayırım yapıldığını, hatta ikisinin yer değiştirdiğini ileri sürer. Ona göre Protagoras, sadece görüştü-

²⁴ Schiller, *Plato or Protagoras*, 15.

²⁵ Manuwald, "Protagoras' Myth in Plato's Protagoras: Fiction or Testimony?", 166.

²⁶ Myles Burnyeat, *The Theaetetus of Plato*, trans. M.J. Lewett (Indiana: Hackett Publish., 1990), 22-23.

²⁷ Paul Stern, *Knowledge and Politics in Plato's Theaetetus* (New York: Cambridge University Press, 2008), 139.

²⁸ Platon, *Theaitetos*, 63.

bahsedildiğinde iyinin ortaya çıkacağını öne sürer. Bu durum, iyinin sadece konuşma eyleminde beliren bir kavram olduğuna işaret eder.²⁹ Protagoras'ın iyi kavramı söz konusu olduğunda hekim ile sofistler arasında bir benzerlik kurması hem bitkileri duygulara sahip varlıklar olarak görmesinden hem de toplumsal açıdan kötü gözükken bir durumun sofistler tarafından iyiye dönüştürüleceğine olan inancından kaynaklıdır. Tartışmanın algıdan düşünceye kaydığını gösteren bu benzerlik, ahlaki rölativizm açısından Protagoras'ın nasıl bir tavır takındığını hala açıkça ortaya koymaz.³⁰

Tüm bu hususlar, Protagoras felsefesinde hümanizm, sübjektivizm ve doğruluk anlayışına dair pek çok problemin var olduğunu gösterir. Aslında bu tür problemlerin ortaya çıkışı, bireysel bir iddianın nasıl toplumsal bir değere dönüştürüldüğü ve nesnel gerçekliğin nasıl elde edildiğiyle doğrudan ilişkilidir. Bu durumun farkında olan Protagoras, nesnel gerçekliği inşa eden tuğlaların bireysel yargılar tarafından yapıldığını iddia ederek hümanizm ile sübjektivizmine getirilen eleştirileri gidermeye çalışır. Ancak bireysel yargıların pek çoğu “deneyimsiz”, problemlili ve yanlış şekillerden oluştuğu için reddedilmeleri gerekir. Zira bu yargılar, bireylere “doğru” gözükmesine rağmen objektif açıdan yararlı değildir. Bu düşünce, Hakikat tapınağının belli bir zümrenin eseri olmasından ziyade her insanın bu tapınağa bir tuğla koyacak kabiliyete sahip olduğu anlamına gelir. Nitekim nesnel bir geçerliliğin ortaya çıkması için böyle bir sürecin yaşanması elzem gözüktür. Bu durum, deneyimin sonuçlarına ve değerine bağlı olduğu için doğruluk iddiasında bulunan bir yargının geçerliliği “gücü”, “etimolojisi” ve “mantığı” ile ilişkili değildir. Nesnel bir doğruluğu inşa etmek amacıyla bu yargının geçerliliği, doğaüstü bir karaktere daha az muhtaçtır. Böylelikle düşüncemizde doğrunun kopyası olduğunu savunan ile bağımsız bir nesneyi iddia eden anlayışların geçersizliği görülür.³¹

Nesnel doğruluğun inşasında değerlerin önemszenmesi, yukarıda ifade edildiği üzere “doğru” ile “iyi” kavramlarının bilgiyle nasıl bir ilişki içerisinde olduğu problemini gündeme getirir. Bu konuda Protagoras, bilgiyi değere endekslerken Platon değeri bilgiye indirger.³² Özellikle Protagoras felsefesinde doğruluğun bir değere ve amaca sahip olmayışı doğruluk değerinde var olan muğlaklığın diğer alanlara yayılmasına neden olmuştur. Gerçekten gündelik hayata bakıldığında iyi olmadığı halde iyi olarak ifade edilen, doğru olmamasına rağmen doğru kabul edilen pek çok husus bulunur.

²⁹ Stern, *Knowledge and Politics in Plato's Theaetetus*, 141.

³⁰ Andrea Tschemplik, *Knowledge and Self-Knowledge in Plato's Theaetetus* (Lanham: Lexington Books, 2008), 88-89.

³¹ Schiller, *Plato or Protagoras*, 17.

³² Oded Balaban, *Plato and Protagoras: Truth and Relativism in Ancient Greek Philosophy* (New York: Lexington Books, 1999), xix.

Doğru ve iyi kavramları arasındaki bu ilişki, “iddia” ve “geçerlilik” arasındaki ayrımın hangi ölçüte bağlı olduğu sorununu önümüze getirir. Ancak Platon’un Protagoras felsefesini her yönüyle veyahut dilsel açıdan ortaya koyamayışından dolayı böylesi bir ölçütün neliği muğlak kalmaktadır. Bu durum, Platon’un Protagoras felsefesinin ne anlama geldiği, hangi sınırlara sahip olduğuna dair herhangi bir malumata sahip olmayışını da güçlendirmektedir. Zira Platon’un, daha önceden Protagoras felsefesi ile ilgili bilgi vermesine rağmen *Protagoras* diyalogunda söz konusu felsefeyi “gerçek iddiasıyla” uyumlu bir şekilde ele almayı, bu felsefeye karşı önyargılı olduğunu ortaya koyar. Buna ilaveten Platon’un aynı diyalogda Protagoras’ın düşüncelerini kendi görüşleri gibi aktarması, bu felsefenin hem yanlış anlaşılmasına hem de yeniden ifade edilirken başarısız olunmasına neden olmuştur. Tüm bunlar, Platon’un Protagoras felsefesinden rahatsız olduğu için bu felsefeye bir ayrıcalık tanımak yerine tartışmayı kendi penceresinden sınırlandırmayı tercih ettiğini gösterir. Böylesi bir sınırlandırma ise uzun yıllar Protagoras felsefesinin bağlamından koparılarak soyutlanması, yalın bir hale getirilmesi ve nihayet geçersiz kılınmasına sebebiyet vermiştir.³³ Schiller’in eleştirilerine karşın Manuwald, *Protagoras* ile *Theaitetos* diyaloglarını birlikte inceleyerek yukarıda ifade edilen iki olasılığında mümkün olduğunu iddia eder. Özellikle *Protagoras* diyalogunda adalet ve ölçülülük erdemlerinin ima ettikleri anlamsal çerçeve, tarihsel açıdan Protagoras’ın görüşleriyle paralellik arz edebilir. Buna ilaveten *Theaitetos* diyalogunda tanımlanan bilgeliğin Platon tarafından Protagoras felsefesine herhangi bir sınırlılığın uygulanmadığını ortaya koymaktadır.³⁴

Theaitetos diyaloguna dair vurgulanması gereken bir diğer husus, Platon’un kullandığı edebi üslubun klasik tarzına uymayacak kadar bariz bir yapaylığa sahip olmasıdır. Böylesi bir üslubun nedenini Protagoras’ın gücüne bağlayan Schiller, bu gücün belli açılardan sınırlandırılıp manipüle edilmesine rağmen çürütülemez bir yapıda olduğunu ve dolayısıyla Platon’un daha sonraki iddialarının gücünü azalttığını iddia eder.³⁵ Benzer bir yaklaşıma sahip olan Manuwald da söz konusu diyalogda Platon’un anlatım tarzının diğer diyaloglara nazaran farklılık gösterdiğini, bu farklılığın ise tarihsel Protagoras’ın üslubundan kaynaklı olduğunu ileri sürer.³⁶ Sözelimi Sokrates, bu diyalogda *iki insan arasında şu ya da bu daha fazla bilgedir diyemeyiz, çünkü böyle bir değerlendirme olamaz*³⁷ ifadesini kullandıktan birkaç sayfa sonra *büyük bir tehlikeyle*

³³ Schiller, *Plato or Protagoras*, 18-19.

³⁴ Manuwald, “Protagoras’ Myth in Plato’s Protagoras: Fiction or Testimony?”, 166.

³⁵ Schiller, *Plato or Protagoras*, 20.

³⁶ Manuwald, “Protagoras’ Myth in Plato’s Protagoras: Fiction or Testimony?”, 167.

³⁷ Platon, *Theaitetos*, 63.

*karşılaştığımızda, örneğin savaş, hastalık, fırtınada deniz yolculuğu yapmak gibi durumlarda bize yol gösteren insan, gözümüze sanki bir tanrıymış gibi görünür. Aslında böyle düşünülmesinin nedeni, o insanın bizden daha bilgili olduğuna inanmamızdır*³⁸ cümlesini ifade eder. Her iki düşünce arasındaki karşıtlık, sınırlandırılmasına rağmen Protagoras'ın üslubunun her daim varlığını hissettirmesi olarak yorumlanabilir.

Protagoras'ın üslubunun baskınlığı yanında diğer bir husus, Platon'un algı açısından insanın hem şu anın hem de geleceğin ölçüsü olup olamaması ve faydalı bilginin gelecekle ilişkisini ele alması noktasında ortaya çıkar. Böylesi bir çabayı Sokrates'in ağzından açıklayan Platon, Protagoras felsefesinin kendi kendini çürüttüğünü öne sürer. Protagoras'ın ünlü özdeyişinin Antik Yunan felsefesinin son döneminde yaşamış olan Sextus Empiricus tarafından da eleştirildiği belirtilmelidir. Nitekim Empiricus, kendi kendine çeliştiği (self-refutation) için söz konusu özdeyişi eleştirir. Ona göre sübjektivizm olarak ele alınan bu husus, aynı anda iki kişinin görüşlerinden hangisinin doğru kabul edileceği problemini ortaya çıkarmakta ve bu nedenle herhangi bir düşüncenin doğruluğu ile yanlışlığını aynı oranda etkin kılmaktadır.³⁹ Platon ise Protagoras'ın felsefesini gelecekle ilişkisi üzerinden eleştirir. O, bu hususu şöyle ifade eder:

Gelecekte var olacağını düşündüğün şeyler, gerçekten de var olurlar mı? Örneğin biri hasta olacağını ve sıcaklığın şu kadar olacağını düşünür, fakat hekimlerin düşüncesi farklıdır. Bu durumda ne olacak? Gelecek ne diyecek? İkisinden birini mi seçecek? Ya da her ikisine birden mi uygun davranacak? Yani hekim için hasta ve sıcak olmayacak, ancak diğeri için hasta ve sıcak mı olacak?... Bu durumda Protagoras'a bir insanın bir başka insandan daha bilge olabileceğini, bunun bir ölçüsü olması gerektiğini söylemeliyiz.⁴⁰

Yukarıdaki eleştirilerin aksine Protagoras felsefesinin hümanist bakış açısının geleceğe yönelik başarısını göstermesi açısından oldukça önemli olduğunu iddia eden görüşler de bulunmaktadır. Sözgelimi Watson, Platon'un Protagoras'ın öğrencileri olarak tanıttığı grubun şu anki pragmatizm, hümanizm ve radikal empirizmle aynı özelliklere sahip olduğunu iddia eder.⁴¹ Aynı düşünceye sahip olan Schiller ise Protagoras felsefesine getirilen eleştirilerin gelinen noktada haksız olduğunu, bu anlayıştan hareket edildiğinde ilk bakışta gelecekte iki rakip doğruluk teorisinden hangisinin tercih edileceğine dair bir şüphenin akla gelebileceğini belirtir. Ancak bu şüphe, her bir doğruluk teorisinde ele alınan iddiaların ortaya çıkan sonuçların değerine göre karar verilmesiyle giderilebilir. Böyle bir anlayışın doğruluğun pragmatik bir şekilde test edilmesiyle doğrudan alakalı olduğu fark

³⁸ Platon, *Theaitetos*, 68.

³⁹ Burnyeat, *The Theaitetos of Plato*, 172.

⁴⁰ Platon, *Theaitetos*, 80-81.

⁴¹ Watson, "Plato and Protagoras", 483-484.

edilmelidir. Nitekim Protagoras'ın düşüncesinin günümüze kadar gelişi de böylesi bir iddiayı kanıtlar mahiyettedir.⁴²

Platon'un *Protagoras* ve *Theaitetos* diyaloglarında en çok eleştirdiği düşünce yukarıda da ifade edildiği üzere insanın her şeyin ölçüsü olması özdeyişidir. O, *Protagoras* diyalogunda tüm değerler için ortak bir zemin belirleyerek söz konusu rölatifliğin önüne geçmeye çalışır. Bu düşünce, felsefe tarihinde hala güncelliğini koruyan nesnel ile öznel olan arasındaki temel tartışmanın en ciddi ayrımını temsil etmektedir.⁴³ *Theaitetos* diyalogunda ise aynı problemin duyu algısından kaynaklı bir kısıtlamaya gidilerek ele alındığı görülür. Nitekim Platon, bu hususu şöyle ifade eder:

İnsanlar için bazı şeyler göründükleri gibidir. Yani sıcaklık, soğukluk, kuruluk ya da ıslaklık gibi şeylerden bahsediyorum. Öte yandan bazı durumlarda bir tercihimiz olması gerekir, bu durumda örneğin sağlık için yararlı ya da zararlı şeyler olabilir veya bir kadın, çocuk ya da hayvan kendisi için yararlı olanı anlamayabilir, kendi sağlığına neyin iyi geleceğini kestiremeyebilir. Eğer böyle bir şey doğruysa, bu durumda bir insan diğerlerinden daha bilge olabilir.⁴⁴

Aynı diyalogun başlarında Platon, Protagoras felsefesinin *herhangi bir şeyin kime nasıl görünüyorsa o şekilde olduğu* düşüncesi üzerinden anlaşılması gerektiğini vurgular. Buna göre rüzgârın soğuk/sıcak olduğu iddiası, her insanın bulunduğu şartlar içerisinde farklı bir şekilde algılanacaktır. Diğer ifadeyle bana şu an sıcak gelen bir rüzgâr, başka zaman soğuk gelebilir, hatta aynı rüzgârın hem bana hem de başkasına soğuk/sıcak gelmesi de pekâlâ muhtemeldir.⁴⁵

Bu düşünce, Platon'un Protagoras felsefesini, bir şeyin neliğinin ölçüsünü insan kabul eden bir düşünce olarak anladığını gösterir. Aslında her insanın duyuusal anlamda farklı düşüncelere sahip olması her ne kadar bazı belirsizlikleri beraberinde getirse de tuhaf karşılanacak bir düşünce değildir. Bu durum, pragmatizmde de var olduğu için Platon'un aktardığı Protagorasçı felsefeden şüphe etmeyi gerektirecek bir husus bulunmaz. Çünkü Protagorasçı felsefede insanın kendisini hakikatin ölçüsü gördüğü bilinen bir husustur. Bu hususta Platon'un eleştirisi makul görülmesi de onun bilginin tanımında duyuusal algıyı merkeze alan Protagorasçı felsefeyi Theaitetos ile Herakleitos felsefesiyle ilişkilendirmesi önemlidir.⁴⁶

⁴² Schiller, *Plato or Protagoras*, 24.

⁴³ Balaban, *Plato and Protagoras: Truth and Relativism in Ancient Greek Philosophy*, 249.

⁴⁴ Platon, *Theaitetos*, 71.

⁴⁵ Platon, *Theaitetos*, 40.

⁴⁶ Joseph P. Maguire, "Protagoras--or Plato?", *Phronesis*, 18/2 (1973), 136.

Theaetetus ile Protagoras arasında ilk bakışta bir uyum gözükmesine rağmen Protagoras'ın "insan, her şeyin ölçüsüdür" özdeyişi ile Theaetetus'un "algı, bilgidir" ifadesi arasında bir karşıtlığın olduğu aşıkardır. Bu karşıtlığa rağmen iki filozof arasında bir ilişkinin kurulmak istenmesi Platon'dan ziyade ünlü özdeyişe referans vererek iddialarını kanıtlamaya çalışan Platon'un öğrencilerinden kaynaklanır. Yine de Platon'un daha geniş bir bakış açısından hareketle her bir anlayışı genel bir çerçevenin tamamlayıcı unsurları kabul ettiği unutulmamalıdır. Böylesi bir düşünceye ve *Protagoras* ile *Theaetetus* diyalogları arasındaki geçen süreye bakıldığında Platon'un amacının polemik oluşturmaktan ziyade yapıcı bir eleştiri getirmek olduğu fark edilmelidir. Yine de Platon'un böyle bir bağlantının ilk olarak Protagoras'ın *Hakikat* adlı eserinde yapıldığını belirtmemesi önemli bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Böylesi bir problemde hareketle Platon'un bilgi anlayışında Protagoras ile Theaetetus arasındaki ilişkiyi daha da detaylandırmak konumuz açısından faydalı olacaktır. Buna göre Theaetetus ile Protagoras, bireysel duygu ve yargılar arasında ayırım yapmamasına rağmen Theaetetus gerçekliği sadece insanın algılarından hareketle yorumlayarak Protagoras'tan ayırır. Platon ise gerçekliğin yorumlanmasında doğrudan algılanan bilgilerin yanında dolaylı bilgilere de yer verir. Bu düşünce, doğruluk kriteri olarak insanın inançlarını merkeze almanın yeterli bir iddia olmadığını gösterir. Zira doğruluk açısından herhangi bir insanın kendi algılarını otorite kabul etmesi, diğer insanların görüşlerine de bir ayrıcalık tanınmasını zorunlu kılar. Böylesi bir problemde ötürü Platon, insandan hareketle gerçekliği açıkladığını ileri süren Protagoras'ı eleştirir. Ancak Watson, Protagoras'ın temel iddiasının deneyim alanında sabit ve değişmez bir gerçekliğe yer olmadığıyla sınırlı olduğunu öne sürer. Eğer böyle bir bakış açısından hareket edilirse hem bireysel algıların değişimi daha anlaşılır bir hale dönüşür hem de eşyanın kendisine atfedilen değişmez ve sabit niteliklerin duyularla etkileşime geçmesi halinde değişime uğrayacağı kabul edilir. Bu hususun rölatif bir gerçekliğin nasıl mümkün olduğu problemini gündeme getirdiği söylenebilir. İnsani duyulardan dolayı gerçekliğin değişime uğramasını gayet makul gören Watson, doğayı açıklama noktasında insani yargıların yeterli olmadığını iddia eder. Çünkü algısal anlamda sürekli bir duyusal algıya maruz kalan insanın sonsuz olasılıklarla yüz yüze kaldığı ve bunlardan sadece birkaçına isim verebildiği söylenebilir.⁴⁷ Öyleyse bu durum, doğruluğun her bir insana belli bir zamanda görüldüğünü ortaya koyar.

Yukarıda ifade edilen hususlar, *Theaitetos* diyalogunun tamamında Protagoras felsefesinin bir kısıtlamaya maruz kaldığını gösterir. Gerçekten söz konusu diyalog, bir

⁴⁷ Watson, "Plato and Protagoras", 476-483.

bütün olarak değerlendirildiğinde Platon'un icadı olduğuna dair pek çok şüphe oluşur. Bu şüpheler, *Theaitetos* diyalogunun yanlış yorumlandığı veya Platon'un Protagoras felsefesini yanlış anladığı şeklinde iki kategoride değerlendirilebilir. İkinci kategoriye savunan Schiller, Platon'un *Theaitetos* diyalogunda duyumculuk ile hümanizmi birleştirmek amacıyla örtük bir şekilde yalan söylediğini, kendi görüşlerini sistemli bir şekilde ortaya koymak için Protagoras felsefesini sınırladığını, bu yüzden Protagoras'a atfettiği sözlerin aslında ona ait olmadığını iddia eder.⁴⁸ Platon'un böylesi bir yola tevessül etmesi *Theaitetos* ve *Protagoras* diyaloglarında çoğunluğun kabul ettiği görüşleri bireysel düşüncelere tercih etmesiyle sonuçlanmıştır. Nitekim o, bu hususu şöyle ifade eder:

(Protagoras) kendisi ya çoğu insanın aksine her şeyin ölçüsünün insan olduğuna inanmayacaktır ya da kendi düşüncesi diğer büyük çoğunluk tarafından kabul görmez. Eğer ilki doğruysa, kendi düşüncesi doğru değildir, ikincisi doğruysa, bu durumda da ona inanmayan insanların sayısı arttıkça yokluğun varlık üzerindeki egemenliği artacaktır... Buradan ulaştığımız zorunlu sonuca bakarsak, Protagoras'a göre tüm insanların düşünceleri doğruysa kendisi hakkında farklı görüşte olanların da doğru olduğuna yani kendisinin yanlış olduğuna inanıyor demektir.⁴⁹

Bu ifadeler, Platon ile Protagoras arasındaki diyalogda ibrenin Platon'dan yana olduğu anlamına gelir. Nitekim herhangi bir insanın kendi düşüncelerini de bazen doğru kabul etmemesi Platon ile başlayan bir süreci temsil eder. Daha sonra Protagoras'ın diğer insanların görüşlerini kendisinden bağımsız değerlendirmesi karşı bir görüş olarak aktarılsa da kendisi dışında hiç kimse hakkında konuşmamanın anlamsız bir düşünce olduğunun vurgulanması Platon düşüncesinin hâkim kılındığını gösterir. Böylesi bir anlayışın etkin olmasının nedeni Protagoras'ın evrensel yargıları inkâr etmesine rağmen kendi yargılarını evrensel kabul etmesinin bir çelişki ortaya çıkarmasıdır. Bu düşüncenin aslında bir çelişki barındırmadığını iddia eden Schiller'in aksine Watson, rölativist görüşlerin çıkmazlarını gözler önüne serdiği için Platon'un iddialarını destekler. Çünkü o, rölatif ile evrensel olanın aynı cümlede kullanılamayacağını düşünür. Nitekim o, devamla bu hususu şöyle ifade eder:

Bilginin mutlak rölatifliğini kanıtlayacak herhangi bir yol yoktur; çünkü bilginin kesinlikle rölatif olduğu doktrinin ya evrensel olarak geçerli olması ve bu yüzden rölatif olmaması ya da tamamen anlamsız olması gerekir.⁵⁰

Halbuki Platon'un kendi felsefesini çoğunluk kabul ettiği için Protagoras'ın benimsemesini talep etmesi sonuç verecek bir yaklaşım değildir. Çünkü bu iddia hem doğruluğun belirsizliği karşısında tutunamaz hem de Diyalogda ortaya koyduğu ayrıma

⁴⁸ Schiller, *Plato or Protagoras*, 21-22.

⁴⁹ Platon, *Theaitetos*, 69.

⁵⁰ Watson, "Plato and Protagoras", 485.

uygun düşmez. Ayrıca bu yaklaşım, Protagoras'ın *benim özdeyişim tüm dünya için doğru olmasa da benim için doğrudur* önermesine de uygun değildir. Zira iki kişinin birbirinden farklı olması yukarıdaki önermede çelişkinin ortaya çıkmasını engeller. Nitekim şu an hiç kimsenin doğru kabul etmediği bir anlayış belli bir zaman içerisinde herkes tarafından kabul edilebilir bir hale dönüşebilir.⁵¹ Ancak Platon'un doğru ve yanlış olanın insanın ölçü olduğu bir anlayış üzerinden tanımlanmasına karşı olduğu, bunun yerine mutlak bir zemin arayışı içerisinde olduğu görülür. Nitekim Platon, *Theaitetos* diyalogunda bu düşüncüyü şu sözlerle eleştirir:

Bir konuda karara varsan ve o kararı bana bildirsen düşüncen doğru olabilir. Zaten Protagoras da bu şekilde söylüyor. Ancak bizler senin düşüncen hakkında yorum yapabilir miyiz? Belki de sadece senin düşüncenin doğru olduğunu söyleyebiliyoruzdur. Eğer durum bu şekilde değilse, her seferinde birçok insan ona böyle düşünerek hata yaptığımıza dair bir şeyler söyler... Peki (bu durumda) ne yapacağız? Sırf sana haklısın diyebilmek adına diğer herkesin haksız mı olduğunu söyleyeceğiz?⁵²

Platon'un doğruluk başta olmak üzere her alanda mutlakçı bir anlayışı tesis etme çabasının bir ürünü olan bu düşünceler, Protagoras'ın rölativist anlayışına ciddi eleştiriler getirerek mutlakçı yapının uzun yıllar felsefe tarihinde hâkim olmasına öncülük etmiştir. Bu etkinin uzun süre devam etmesinde en önemli etken, şüphesiz Protagoras'ın mutlak bir bilgiyi kabul etmediği iddiasıdır. Ancak Platon'un aktardığının aksine Protagoras, mutlak bilgiyi reddetmek yerine halihazırda var olanın mutlak olmadığına dair bir yaklaşım sergilemiştir. Böylesine küçük ama önemli değişiklik, Protagoras felsefesinin pragmatizmle doğrudan ilişkili olması anlamına gelir. Nitekim pragmatizm, mutlak hakikati reddetmekten ziyade mevcut doğrunun hakikati temsil etmediğine dair bir yaklaşımı temsil etmektedir.

SONUÇ

Platon, başta *Theaitetos* olmak üzere *Protagoras* ve *Sofist* gibi diyaloglarında sofistleri, özelde ise Protagoras felsefesini pek çok açıdan eleştirmiştir. Protagoras'ın herhangi bir eserinin günümüze ulaşmamış olması bu felsefeye dair hem tarihsel ve hem de içeriksel anlamda bazı belirsiz hususların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu belirsiz hususlar, Platon'un Protagoras'ı yanlış anladığı veya yanlış aktardığı iddiasını gündeme getirmiş ve özellikle çağdaş felsefede bu iddia filozoflar tarafından pek çok açıdan tartışılmıştır. Tartışmanın yanlış anlamaktan ziyade yanlış aktardığı üzerinden yürütüldüğü

⁵¹ Schiller, *Plato or Protagoras*, 21.

⁵² Platon, *Theaitetos*, 69.

görülür. Bu yanlış aktarım, Platon'un kendi felsefesini sağlam bir zemine oturtmak amacıyla Protagoras'ın düşüncelerini belli açılardan sınırlandırması olarak ifade edilir.

Theaitetus diyalogunda Platon ile Protagoras arasındaki en tartışmalı konu, rölativizmin çürütülmesi noktasında ileri sürülen görüşlerdir. Bu noktada Platon, insanı her şeyin ölçüsü kabul eden Protagoras'ın toplumsal zeminde evrensel ve mutlak hiçbir düşünceyi temellendiremeyeceğini ileri sürerek rölativizmin anlamsızlığına vurgu yapmıştır. Ancak rölativizmin yapısı gereği her türlü düşünceyi bireysel sınırlara tabi kılması Platon'un iddialarını geçersiz kılmaktadır. Bu durum, rölativizmin çürütülemez bir anlayış olup olmadığını gündeme getirmiştir. Platon, her ne kadar evrensel olanı savunsa da bireysellikten kurtulamadığı için rölativizmi çürütemez. Buna karşın hiçbir düşüncenin rölativizmi çürütemeyeceğini ileri sürmek mutlakçı bir anlayışı dillendirdiği için kendi içerisinde bir çelişkiyi barındırmaktadır.

Tüm bunlardan hareketle Platon'un aktardığı Protagoras rölativizminin kısır bir döngüyü ortaya çıkardığı söylenebilir. Halbuki insanın merkezde olduğu bir anlayışta hiçbir hakikatin var olmayacağı üzerinden bir rölativist tanımlama yerine mevcut hakikatin mutlak olmadığı şeklinde bir açıklamanın yapılması söz konusu kısır döngüden çıkılacağını ortaya koyar. Özellikle pragmatistler tarafından iddia edilen ikinci yaklaşım yerine Platon'un Protagoras felsefesi ile ilgili birinci anlayışı tercih etmesi bu düşüncenin yanlış aktarıldığı iddiasını kuvvetlendirmektedir.

KAYNAKÇA

- Balaban, Oded. *Plato and Protagoras: Truth and Relativism in Ancient Greek Philosophy*. New York: Lexington Books, 1999.
- Burnyeat, Myles. "Protagoras and Self-Refutation in Plato's Theaetetus". *The Philosophical Review* 85/2 (1976): 172-195.
- Burnyeat, Myles. *The Theaetetus of Plato*, trans. M.J. Lewett. Indiana: Hackett Publish., 1990.
- Crome, Keith. *Lyotard and Greek Thought: Sophistry*. New York: Palgrave Macmillan, 2004.
- Gillespie, C. M. "The Truth of Protagoras". *Mind New Series* 19/76 (1910): 470-492.
- Irwin, Terence. *Plato's Ethics*. US: Oxford University Press, 1996.
- Lampert, Laurence. *How Philosophy Became Socratic*. Chicago: The University of Chicago Press, 2010.
- Lee, Mi-Kyoung. *Epistemology after Protagoras: Responses to Relativism in Plato, Aristotle, and Democritus*. New York: Clarendon Press, 2005.
- Maguire, Joseph P. "Protagoras—or Plato?". *Phronesis* 18/2 (1973): 115-138.
- Manuwald, Bernd. "Protagoras' Myth in Plato's Protagoras: Fiction or Testimony?". *Protagoras of Abdera: The Man, His Measure*, ed. J. M. Van Ophuijsen vd. Boston: Brill Publish., 2013.
- Morrison, Donald R. "Sokrates", *A Companion to Ancient Philosophy*, ed. M.L. Gill and P. Pellegrin. US: Blackwell Publishing, 2006.
- Platon. *Theaitetos*, çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- Platon. *Protagoras*, çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Price, A.W. "The Irreducibility of the Ethical Plato and Aristotle". *Plato and Aristotle's Ethics*, ed. Robert Heinaman. Burlington: Ashgate Publish., 2003.
- Schiller, F.C.Scott. *Plato or Protagoras*. London: Marshall, and Co., 1908.
- Stern, Paul. *Knowledge and Politics in Plato's Theaetetus*. New York: Cambridge University Press, 2008.
- Taylor, C.C.W. "Socrates the Sophist". *Remembering Socrates*, ed. L. Judson ve V. Karasmanis. New York: Oxford University Press, 2006.
- Tschemplik, Andrea. *Knowledge and Self-Knowledge in Plato's Theaetetus*. Lanham: Lexington Books, 2008.

Nihat DURMAZ
Theaitetos Diyalogunda Platon Ve Protagoras Arasındaki İlişkiye Dair Bir Değerlendirme

Watson, John. "Plato and Protagoras". *The Philosophical Review* 16/5 (1907): 469-487.